

Анка Ж. Симић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

СИМБОЛИЧКА СЕМАНТИКА ПОХВАЛЕ ЂИРИЛУ КЛИМЕНТА ОХРИДСКОГ²

У раду ћемо анализирати *Похвалу Ђирилу* Климента Охридског, са нарочитим освртом на средишњи део *Похвале*, који подразумева похвалу Ђирилу кроз благослов. Наша пажња биће усмерена на начињени распоред благосиљања у Похвали: усне, језик, лице, очи зенице, руке, прсти, ноге, црква. Вођени књижевно-теоријском анализом, али и теолошком и филозофском литературом која се тиче композиције и семиотике иконе у хришћанству, настојаћемо да откријемо дубљи смисао у старом тексту, с обзиром на то да се његова висока реторичност претвара у сакрално општење са вечним истинама.

Кључне речи: стара књижевност, реч, тело, икона, Истина.

Податке о животу Климента Охридског налазимо у два житија, из нешто старијег времена. У питању су:

1. *Житије Св. Климента Охридског*, обимнији извор с краја XI века, који је на грчком саставио охридски архиепископ Теофилакт (1084–1107) и
2. Житијни текст који је на грчком саставио охридски архиепископ Димитрије Хоматијан (1216–1234), почетком XIII века.

Климент Охридски познат је као ученик Ђирила и Методија који је већ као младић кренуо са њима у мисионарску делатност ширења писмености. Осим сарадника, неретко је био и активни учесник Ђириловог и Методијевог рада у Моравској и Панонији. Невоље које су задесиле ученике Солунске браће, после Методијеве смрти, нису мимоишле ни Охридског који са друговима одлази у Преслав, бугарском краљу Борису, који је окупао људе који су предано радили на словенским књигама. Преслав замењује Кутмичевицом (западна Македонија) и постаје учитељ, у ширем значењу речи. Ђ. Трифуновић (1976: 18) сматра да је „његова просветитељска делатност била веома велика и оставила је трага у каснијој традицији”. У Охриду остаје дуго, окружен ученицима Ђирила и Методија, учинивши га средиштем словенског хришћанства.

¹ ankaristic@yahoo.com

² Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178018 *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Епископ Велице постаје 893. године, а у Охриду подиже и манастир Св. Пантелејмона, као и две епископске цркве.

Добро је познато да је са књигама и богослужењем на словенском језику утемељена стара српска књижевност. Старословенска књижевност, мисионарска по карактеру, своју улогу међу Србима извршила је прилагођавањем језику српског народа. Као главни ток словенске књижевности, којим она улази у српске земље, Димитрије Богдановић наводи источни огранак ћирилометодијевске традиције, потекао из Охрида и разгранат мрежом климентовске словенско-грчке црквене организације (Bogdanović 1991: 122). Сопственим књижевним радом, као и преводом византијских текстова, Климент Охридски је сачинио фонд старословенске књижевности који је постао основом књижевности српских, али и македонских и других јужнословенских земаља. Тај фонд заправо јесте подразумевао растурене списе по различитим зборницима који су, иако писани на старословенском, ипак сачувани у разним преписима (српским, бугарским, руским).

Први писац словенске књижевности од кога је сачуван већи број потписаних дела, према мишљењу Ђорђа Трифуновића, поглавито је писао жанр *слова*³, која у насловима његових списа носе различите ближе ознаке: похвала, слово похвално или поученије (Trifunović 1976: 19). Тема нашег рада која се тиче *Похвале Ћирилу* Климента Охридског обавезује нас да се најпре задржимо на карактеристикама похвале као жанра. У *Азбучнику српских средњовековних књижевних појмова* (1974) представљен је развојни пут ове посебне књижевне врсте. Наиме, Менандар, чувени ретор из III века после Христа, разликовао је две врсте похвале: 1. похвалу изговорену поводом недавне смрти чији се облик излагања често меша са хваљењем и 2. похвалу која одбацује слике жалости и неприкладне мотиве тешења, дакле чисту похвалу чији је план структуре разрадио сам Менандар. Дobar говорник мора неговати похвалу која почиње уводом као суштинским увећањем које истиче значај сижеа. У похвали мора да нагласи тежину теме, немоћ говорника и потребу суочења са послом. Идеју ваља развијати са заносом и прикладно одабраним средствима. Иза увода следи сама похвала јунака која подразумева: живот јунака, порекло, детињство, начин живота, дела, судбину, поређења итд. Похвала се завршава епилогом. Тек после Менандрове схеме, похвала полако добија своје законитости. Историјски посматрано, похвала се јавља упоредо са мариријем – сувопарним радним извештајем о судском саслушању мученика. Заправо, појавом похвале као да се искристалисао задатак

3 **Слово** – говор свечаног карактера, ораторско, црквено-поучно дело, беседе црквених отаца на разне теме и празнике. У српској средњовековној књижевности, слово је дело краћег обима и ретко када изразито приповедачки грађено, различито од *повести* или *казанија*. Слово је дело без епског развијања у коме се тема разрађује свим средствима реторике и поезије. Тако слово у српској средњовековној књижевности може постојати као нека врста жанра. Уколико се уз слово јавља неки атрибут оно тада улази у оквире других жанрова, на пример: *похвално слово* остварено је као похвала и сл. (в. Trifunović 1974: 300–303).

писца: мартириј је имао да буди религиозно осећање својом животном истином, а похвала својом дирљивошћу. Зато је похвала неретко подразумевана као непоуздан историјски извор. Јер писци похвала често нису ни имали јасну представу о свим околностима светитељева живота. Свакако, као посебна књижевна врста, похвала се јавља већ у најстаријој словенској књижевности (Trifunović 1974: 253–259).

Димитрије Богдановић, међутим, у слову, као књижевном жанру који је прешао у српску средњовековну књижевност из византијске књижевности, увиђа реторску природу средњовековне прозе. Слово детерминише као прозни реторски жанр у најужем смислу речи. Слово је говор или проповед на одређену тему из Библије или црквеног календара или на посебну моралистичку тему. Окупљена у разноврсним зборницима, слова су по садржају и тенденцији богословска и етичка. Похвала, пак, подразумева прелазни жанр, између прозног и поетског. У питању је краћи или дужи текст са изразито лирским обележјима, у коме се прославља и велича врлина светог или какве друге историјске личности, чиме се и утврђује њен култ. Чак и када има стихова, Богдановић похвалу види као првенствено реторски састав (в. Bogdanović 1991: 74, 83).

Климент Охридски саставио је велики број похвалних слова. Композиционо, она су налик класичној античкој поезици и византијској реторици: састоје се из неколико сегмената, тема се не казује, већ се песничко-реторски развија, изграђене су развијене слике, изражавање је ритмичко и метафоричко, сложенице се успостављају као ликовно живе и слично. Климентова дела као таква извршила су утицај на стил и казивање других словенских средњовековних писаца у Србији, Бугарској и Русији. Заправо, начин казивања зачет код Климента Охридског, којим ћемо се ми у овоме раду бавити, нарочито у оним деловима Похвале који подразумевају тачно одређено благосиљање тела, крајем XIV и почетком XV века јавља се као потпуно разгранат и познат као стил „плетеније словес”. С наведеним у вези, у даљем раду наша пажња биће усмерена на композициону структуру Климентове *Похвале Ђирилу*, али и на стилске одлике овог текста у коме, како смо већ навели, јесу зачеци споменутог високог стила.

Димитрије Оболенски у књизи *Шест византијских портрета* (1991) истиче како је, од свега што је Климент саставио, најзначајнија његова похвална беседа посвећена Ђирилу. „Она је најтоплија и највише лична. Дубина његове оданости успомени на свога учитеља често се пробија кроз суздржану етикецију конвенционалне хагиографије”. (Obolenski 1991: 42) У *Похвали Ђирилу* Климента Охридског, као својеврсном панегирику учитељу (јавном говору у нечију похвалу), Оболенски учача како сама *Похвала* заправо илуструје оно што се налазило у темељима традиције везане за Ђирила и Методија:

- свест о њеном византијском пореклу,
- величање апостолског града Рима,
- признавање огромног дуга Словена према Константину који их је, подаривши им *Светио писмо* и богослужење на њиховом језику, увео

- међу изабране народе овога света,
- хришћанску универзалност која тежи сједињењу Византије и Словена у јединствену верску и културну заједницу, у смислу поучавања свих народа,
  - осећање тријумфа које потиче из сазнања да су Словени, добивши *Светшо писмо* и богослужбене књиге на сопственом језику, сада могли непосредно да упознају Бога. Нарочито је важно да напоменемо да на ово наслеђе Климент у *Похвали* гледа као на излив божанске милости (в. Obolenski 1991: 42, 43).

Композициона схема *Похвале Ђирилу*⁴ Климента Охридског подразумева четири сегмента, на одређени начин распоређена. Први и уводни део *Похвале* представља тзв. историјат у коме се Климент Охридски обраћа христољупцима са намером да покуша да проговори о „светлозарној успомени” – Ђирилу, учитељу и живом апостолу. Истичући како на језику Ђириловом почива Дух свети (Бог који је Логос), Климент описује Ђирилове мисије у оквиру којих је: учио правој вери, извршавао Павлов завет, јасним причама разарао лажи, „прелетао као орао све крајеве од истока до запада, као сунце у тросветлим зорама сијајући и све лудости разгонећи” (Ohridski 1964: 124). Уводни део *Похвале* завршава податком да Ђирило почива у Риму, сијајући као сунце. Други део *Похвале* јесте осврт на Ђирилове подвиге, као и хвала кроз питања. Охридски овде наводи како су Словени заправо захваљујући: Ђириловим **устима** која су богогласна, часна и од светлости светлија, Ђириловом **језику** који је сладостан и **речи** која је истинита, спознали тросветло божанство – Господа. Трећи део *Похвале* јесте тема нашега рада и њиме ћемо се у даљем раду нарочито бавити. Он подразумева похвалу упућену Ђирилу кроз благослов. Климент Охридски одређеним редоследом благосиља Ђирилове делове тела: **усне, језик, лице, очи, зенице, руке, прсте, ноге.**

„Зато благосиљам твоје усне,
о преблажени оче Кириле,
јер кроз њих сласт духовна истиче на све стране.
Благосиљам многогласни језик твој, којим загрем ти као Бог,
блештећи зором превечнога божанства
и мрак греховни разгонећи.
Благосиљам и многопресветло лице твоје,
озарено Духом светим,
које учини да велеразумна светлост сине
и многобожачка лаж се разбије. [...]” (Ohridski 1964: 127–129)

Четврти и последњи део *Похвале* представља епилог, у виду историјата, у коме се наводе време и место смрти преподобног учитеља

4 Климент Охридски, *Похвала Ђирилу*, у: *Ђирило и Методије: житија, службе, канони, похвале*, превели: Ирена Грицкат, Олга Недељковић, Ђорђе Трифуновић, 1991, Српска књижевна задруга: Београд, стр. 123–130.

Ђирила – 14. фебруар 869. године, у Риму. Похвала се завршава молбом упућеном светоме да се помоли Господу за оне који поштују његово пресветло успење у славу Свете Тројице.

Увиђамо да је у *Похвали Ђирилу* Климент Охридски спровео идеалну композициону схему похвале: дело се састоји од неколико сегмената, тачније четири, има уводни и средишњи део, као и епилог. Уводом је истакнут значај сижеа, наглашена и тежина теме и немоћ говорника, упркос великој потреби суочења са послом. Идеја јесте развијена са заносом, стилем који представља зачетак високог стила, тзв. „плетенија словес”. Како бисмо остварили своју намеру да проникнемо у значај и значење Климентовог благосиљања Ђириловог тела, према одређеном распореду, у трећем делу *Похвале*, морамо се задржати на одликама споменутог високог стила, а потом и на средњовековној поетици која подразумева тачно утврђени однос према: књижи, речи, животу, смрти, Богу, спознаји.

Проучаваоци високог стила наводе како се из њега заправо изгоне они изрази који су уобичајени у свакодневной говорној пракси с обзиром на то да је лексика у складу са захтевима поетике. Тако се под „плетенијем словес” подразумева уметнички, поетизован и естетизован језик који има за циљ да понесе духовне, више садржаје. Ирена Грицкат (1984–85: 17) закључује како су се ствари делиле на лакше и теже описиве. Оно што је захтевало већи напор како би се представило, описало или приближило читаоцу или, боље речено, оне књижевне врсте старе књижевности које су због свог садржаја захтевале изражавање у високом стилу (житија, похвале и хомилије) препознајемо као оне којима је циљ да свакодневно прикажу као необично, а познато као нешто чему је потребно објашњење, тако да се некада и познато и свакидашње приказује као узвишено и неприступачно свакоме. То им омогућава високи стил као затворени систем, унифициран у црквенословенском као целини, као нарочита врста реторичне заплетености израза у слагању речи и конструкцији реченица, уз потенцирање суперлативне квалификације која служи апстраховању конкретних објеката и постизању експресивности израза. Зорица Никитовић (2011: 233) високи стил сагледава као онај који је учен и књишки, те као такав далек свакодневном изражавању, а близак литургијском. Ако наведеноме додамо чињеницу да по укључености у стил „плетенија словес” доминирају атрибути као изражајна средства високе експресивне вредности, закључујемо како је основна функција текстова који су писани високим стилем, дакле и саме Похвале, да човека приближе познању Истине, колико је то човеку и преко речи могуће.

Вратимо се сада трећем делу *Похвале Ђирилу* Климента Охридског, у коме уочавамо литургијски карактер текста и у коме се кроз благослов Ђирилових делова тела потенцира суперлативна квалификација која служи апстраховању и експресивности израза. Овде налазимо: многогласни језик, многопресветло лице, велеразумну светлост, златообразне очи, богоумно светло, анђелолике зенице, пречасне руке, богокретне

прсте, светлозарне ноге и слично (в. Ohridski 1964: 127–129). С обзиром на то да смо пристали уз мишљење да је лексика старог текста у складу са захтевима старе поетике, а да је основна функција старог текста, у овоме случају наведене *Похвале*, да човека приближи познању Истине, остаје нам да покушамо да одговоримо на следећа питања:

- У складу са каквом поетиком је дата лексика у *Похвали*?
- Шта препознајемо у својеврсној организацији Климентовог благосиљања Ђириловог тела?
- На какву нас то Истину Похвала, нарочито њен трећи део, упућује?

Димитрије Богдановић у *Историји старе српске књижевности* (1991: 29–89) најпре полази од преводне књижевности коју детерминише као неутуђиви и конститутивни део сваке словенске националне књижевности средњег века, па тако и српске. Један усвојени део светске литературе одредио је биће, природу, поетику и естетику старе српске књижевности. Што се српске књижевности средњег века тиче, она је грађена у оквиру јединствене естетске филозофије византијског света. Сама књижевност није аутономни систем, већ је као и свака друга уметност тога доба у служби и неуметничких циљева: на плану сазнања (философија), на плану понашања (етика), на плану учења и васпитања (дидактика и педагогија). Средњовековна књижевност не занемарује идеал лепога, али уметничка лепота јесте форма и вид апсолутне стварности. На живот се гледа у односима вечног и пролазног, у поларизацији људског и божанског. Бог је за средњовековног човека свемоћни творац света и посебно човека, који је по акту стварања остао у сталном додиру и односу са својом творевином, учествујући у његовој судбини својом премудрошћу. Овде се уочава извесни морални дуализам и биполарност онтолошко-етичко, што значи да је однос Бога и света колико онтолошки по својој суштини, толико и етички поларизиран. Дакле, добро је апсолутизовано у самом бићу Божјем, а зло је грех и нарушавање Божјих закона, Божјих заповести. Ученост, добродетељ и култ јесу основна садржина, тематика и идеолошки основ старе српске књижевности. Такође, и став према писму и књизи био је јасно идеолошки мотивисан, оправдавајући се у систему вредности и погледу на свет у коме је реч имала друго значење и друго достојанство у односу на оно које има данас, а писање дубљи смисао. Како је српски народ писменост примио из Византије, тако је са писменошћу примио и оне идеолошке ставове који су одређивали његов однос према књизи и књижевности. Према византијском схватању, два су ступња знања: нижи и виши, спољашњи и унутрашњи, телесни и духовни. Према формулацији С. С. Аверинцева, у питању је модус двојне артикулације света са опозицијом и симетријом као битним одредницама те артикулације на историјском (овај век – будући век), космолошком (земаљско – небеско) и онтолошком плану (материја – дух). (Averincev 1982: 125) Запажамо како је једно од најсвеобухватнијих обележја средњовековне идеологије заправо двојство. Тако нижем, спољашњем и телесном знању припада сва лаичка

образованост, док је идеал знање узвишено, унутрашње и духовно, знање религиозне природе до којег се долази теолошком ученошћу и аскетском праксом. Маја Анђелковић још истиче како су се Срби „обзнањивали у словенској, српској средњовековној парадигми трагајући за оним тајним знањем које се нуди само изабранима” (Anđelković 2013: 106).

Са друге стране, важно је истаћи како хришћанство полази од неких интелектуалних идеја хеленизма, с обзиром на чињеницу да велики значај придаје Духовном, Логосном. Наиме, у представи о Богу доминира идеја о Логосу, што значи вечном и апсолутном уму, апсолутном Интелекту који собом осмишљава сав свет, сву егзистенцију. Зато је у средњем веку умност или здравоумност нужна манифестација божанског у људском бићу. Хришћанска етика живот усмерава ка усавршавању у богопознању, тако да је врхунац људске егзистенције у бескрајном проширивању сазнања Истине. До споменутог узвишеног знања није могуће доћи мимо Бога, Логоса – интелектуалног и апсолутног духовног принципа у свим његовим манифестацијама. Само писмо или књига јесте једно од испољавања Логоса и тог разумног, духовног поретка. Дакле, реч људска сада нам се открива као посредник апсолутне речи божанске. Писање је света, логосна ствар и нешто налик сакралном дејству, са призвуком нечег мистериозног. Из оваквог схватања проистекао је култ књиге, који је карактеристичан за византијски свет, а заснован на хришћанском поимању Библије као писмено фиксиране речи самога Бога. Писање је право само ако је облик божанске речи. Увиђамо да је у питању својеврсна култна радња, што се види у старим текстовима у којима писци траже помоћ „одозго” за писање, уз молитвене инвокације на почецима и завршецима рукописа. Писац тако постаје писар божанских речи, а писање један одговоран посао који захтева молитвеност, знање и ученост. Писање је подвиг и облик литургије, којим човек служи Богу са осећањем метафизичке одговорности за сваку написану реч. Са друге стране, теологији писања одговарала је теологија читања и слушања. Стари текстови читани су наглас, уклопљени у литургијски чин. Сам тај чин тексту је подизао тон, а већ високу реторичност претварао је у сакрално општење са вечним истинама или са самом божанском речју. Зато се у старим текстовима нужно тражи прави и дубљи смисао. Дакле, Климент Охридски, састављањем *Похвале Ђирилу*, нарочито благосиљањем свога учитеља, изводи једну култну радњу за коју тражи помоћ од Господа. Хвалећи учитеља, Охридски прославља Господа. Његова реч постаје посредник апсолутне речи божанске, а висока реторичност својеврсно сакрално општење са Истином, са божанском речју. Наиме, својеврсно благосиљање открива нам се као знак уз помоћ којег се и остварује споменуто сакрално општење са Истином.

У оквирима средњовековне поетике, истина није била у појединачном, већ у општем, у тоталитету целине. Опште место, даље, јесте знак којим се омогућава општење. Систем тих знакова истовремено и шифрује, али и дешифрује одређени мисаони садржај, одређено емоционално стање. Средњовековна уметност се, с обзиром на то да као таква

припада једној метафизичкој, духовној сфери, уздиже изнад времена и као да негира време. Прошлост тако постаје садашњост, а комуникација са прошлошћу непосредна. Оно што се види постаје само знак онога што се не види. Књижевна реч прераста у симбол, док је структура стила у целини обележена симболизмом. На овај начин, поређења и метафоре добијају нову димензију – осим што су реторске фигуре, они су и облици у којима се манифестује и препознаје духовна Истина Бића. Читање старог текста нагони читаоца на интензивну умну делатност, изазивајући дубоке емоције у доживљају сакралних суштина, иза необичног израза. Дакле, Климентово благосиљање одређених делова тела учитеља и живог апостола Ђирила, као оно што видимо када гледамо у текст јесте заправо знак онога што се не види. Постаје нам јаснији распоред сачињен приликом благосиљања: Охридски почиње од усана, прелази на језик, потом на лице и наставља очима, зеницама, рукама, прстима и ногама. С обзиром на Ђирилову мисионарску делатност, Охридски у Ђириловом раду препознаје основу хришћанске етике – живот усмерен ка усавршавању у богопознању, као и врхунац људске егзистенције у бескрајном проширивању сазнања Истине. У складу са поетичким претпоставкама средњег века, тј. у складу са средњовековним односом према речи, књизи и писању, Охридски Ђирилову реч види као посредника апсолутне речи Божје. Даје ли нам онда ово за право да и ми реч Климента Охридског откријемо као ону која посредује божанској речи, па да иза благосиљања као знака потражимо његов дубљи смисао? Јер сакралност средњовековног језика, као и семантика сакривена иза узвишене реторичности и метафоричности нагони нас на дубља истраживања уз помоћ којих бисмо проникли у богату духовну стварност коју су српски писци кроз своја дела тематизовали и поетизовали.

Ако се поново вратимо трећем делу *Похвале Ђирилу*, Климента Охридског, дакле благосиљању Ђирилових делова тела, читањем текста успећемо да остваримо и једну сликовну представу или, према речнику Бориса Успенског, слику иконе. Ређање прво усана, па језика, лица, очију, зеница, руку, прстију и ногу у Климентовом тексту указује нам се као својеврсно иконописање речима, уз помоћ којег заправо имамо иконописни приказ Ђирила који се посредством текста успоставља пред нама.

„Делу старе уметности с правом се може приступити као предмету дешифровања у тежњи да се открије особити језик уметничких поступака, тј. нарочити систем приказивања извеснога садржаја на равни сликарскога дела. Потешкоће при таквој дешифровању условљене су тиме што нам у довољној мери нису познати не само изражајни поступци, него и сам садржај древне слике.” (Uspenski 1979: 280)

Када је у питању дешифровање језика средњовековне уметности дела од иконописне вештине могу бити од кључног значаја. Овоме иде у прилог сама каноничност иконописа, строга ограниченост сижеа и композиција, њихова иконографска заштићеност, те постојање обрасца према коме се сликају одређени сижеи. Са друге стране, саме фреске

нагињу ка илустративности у смислу да представљају илустрације, у широком смислу речи, за неки текст. Б. А. Успенски (1979: 284) тврди да је семиотички приступ иманентан иконописноме делу. Јер семиотичку или језичку суштину иконе увиђали су и црквени оци. Ово нам омогућава карактеристична поређења за којима смо у овоме раду посегли, поређења писменог текста са иконописном сликом или поређење језика са иконописом. Иконе и текстови заправо и постоје ради поучавања о вери, док су језички и иконски вид приказивања два равноправна и допунска начина изражавања.

Текст јесте особени знак који поседује самосталан садржај или је скуп елементарних знакова када садржај текста зависи од садржаја знакова и правила језика. Икона, такође, јесте знак особите врсте, али и као текст изражен на неком језику. Када се о семиотици иконе говори, могуће је издвојити две теме: икона као знак и језик иконе. „И један и други аспект изучавања иконе увек су јасно разумевали и довољно давно експлицитно формулисали у цркви. Реч икона означава слику-знак, тако да је у самој етимологији ове речи од искона садржана семиотичка проблематика.” (Uspenski 1979: 252) Икона као знак изражава, али и одређује теолошку суштину иконе. Зато теологију иконе можемо свести на питање о њеној знаковној суштини, тј. коме се изражава поштовање у икони – форми или садржају. С обзиром на само разграничавање форме и садржаја, знака и значења, те симбола и симболизованог, као и на сам проблем условности знака који између њих ствара разлику, можда је најбоље пристати на одговор који подразумева истовремено поштовање и форме и садржаја. Ово питање о знаковној и теолошкој суштини иконе било је постављено још у спору иконобораца и иконопоштовалаца, чији је присталица био и сам Ђирило. Што се друге теме тиче, дакле језика иконе, она је у вези са прагматиком иконе. По учењу црквених отаца иконе имају исту улогу за неписмене коју имају и књиге за писмене људе. Зато су и била важна питања о језику иконе, тачније о језику визуелних знакова, као и о односу визуелног и језичког текста. Још једна важна ствар о којој ваља проговорити у овоме раду тиче се гледања иконе. Наиме, углавном ће се рећи, када се посматра нека икона, да је то Богородица или Бог, а заправо је у питању слика Богородице или слика Бога, с обзиром на то да би верник, гледајући у икону, морао да види пралик самога Бога. Јер како Успенски истиче (1979: 257) „икона се узима као сведочанство божијег оваплоћења”. Другачије речено, икона је сведочанство о Богу и свецима, где се свеци доживљавају као жива икона Бога.⁵ Напоследку, у икони и помоћу ње остварује се веза са обожава-ним лицем које је на њој насликано. Сада нам постаје прилично јасно зашто је Климентово благосиљање можда најзначајнији и најлепши део *Похвале Ђирилу*. Остварено као текстуални приказ, али и са могућно-

5 О литургијској функцији једне проповеди у којој се успоставља тумачење Јосифа као префигурације Христа пише Маја Анђелковић у тексту *Прича о њректрасном Јосифу: заједничка тема српске црквене литерашуре и сликарства прве половине 18. века* (2011: 263–281)

шћу да прерасте у иконописну слику, са сложеницама које су врло живе ликовно и синтетички постављене у оквир развијене сликовитости, послужило је Клименту Охридском да речитошћу, топлином и искреним заносом узвелича свога учитеља. Такође, Климент својим благословом као таквим испуњава задатак који се намеће и старом тексту и иконопису – и једно и друго видљиви су знак невидљивог, слика Ћирила, али и слика Господа самог.

На крају, у једној врсти закључка, остаје нам да нешто кажемо о Истини на коју нас *Похвала Ћирилу* Климента Охридског, а нарочито њен трећи део који се тиче благосиљања, упућује. Епископ Јован Пурић каже: „Сагледавајући икону ми учествујемо у чину Откривења.” (Purić 2010: 7) О значају иконе као средства општења, о присуству Божјем у икони, али и о симболизму иконе као мосту учешћа у обе реалности исцрпно пише Архимандрит Тихон (Ракићевић) у књизи *Икона у литургији: смисао и улога* (2016). Икона, као и писана реч, подразумева озбиљно средство за спознају Бога, као и један од путева општења са Њим. Средњовековна уметност је тако средствима материјалног света заправо преносила откривење божанског света, чинећи нас тако ближим њему за његово сагледавање и поимање. Климент Охридски и пише у *Похвали* како смо заправо кроз Ћирила и његова часна уста спознали тросветло божанство које се једним суштаством одражава (Ohridski 1964: 127). И у тексту, и у икони, остварује се општење земаљског и небеског, у видљивом сагледавамо невидљиво, у временском вечно. Текст може бити и јесте историјски документ, али је и као икона средство „општења”. Док читамо *Похвалу Ћирилу*, ми у својој свести успостављамо слику једне историјске личности и њене делатности. Али, захваљујући старом тексту, у коме се као у икони, спајају две стварности – људска и божанска, ми успевамо да појмимо Светог Ћирила као живог апостола, спознајемо суштину светости и духовности, откривамо самог Господа.

„Циљ сваке уметничке представе је да нам учини осетним присуство изображенога који одсуствује.” (Arhimandrit Tihon 2016: 218) Дакле, у обичном портрету, у тексту, можемо наћи нешто од личности коју он представља, он нам преноси нешто од те личности, али и представља саму личност јер је напосто присутује. Икона, пак, ове особине уметности чак и превазилази. Јер тек присуством иконе могуће је усредсредити се на Божју присутност. Тако у *Похвали Ћирилу*, у узвишеном стилу Климента Охридског, учачамо човека средњег века који наслућује суштину духовности, суштину светости, наслућује Господа. Ово се нарочито односи на трећи део Похвале, у коме се кроз благосиљање успоставља својеврсна икона Светог Ћирила, чиме се средњовековном писцу отвара могућност да визуелно општи, најпре са светим Ћирилом, али и са самим Господом, те да у своме простору и времену искуси Његово присуство, да оствари комуникацију са Њим. Дакле, стојећи пред Ћириловом иконом, Климент Охридски стоји пред Богом јер је икона знак Његовог присуства. Она сведочи и о Светоме, и о Божјем присуству у времену и простору, те је као таква постала симбол откривења.

Са друге стране, управо је симбол средство које успева да премости јаз између створеног и нествореног, као и средство које повезује искуство и Истину. Оваплоћењем, које собом доводи иконизацију, симболизам је постао могућ, а Син Божји је Очовечењем постао историјска стварност. Реч, а нарочито икона као симбол у функцији су моста између света и Бога, учествујући у обе реалности. Дешифровањем смисла и поруке ових симбола открива се карактер трансцендентног присуства, које је симболизовано, али и потпуно реално.

Литература

- Averincev 1982: S. S. Averincev, *Poetika ranovizantijske književnosti*, preveli Dragoljub Nedeljković, Marija Momčilović, Beograd: Srpska književna zadruga. [orig.] Аверинцев 1982: С. С. Аверинцев, *Поетика рановизантијске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Andelković, Pajić 2011: M. Andelković, S. Pajić, Priča o prekrasnom Josifu: zajednička tema srpske crkvene literature i slikarstva prve polovine 18. veka, zbornik radova *Društvene krize i (srpska) književnost i kultura*, ur. Dragan Bošković, Maja Andelković, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 263–281. [orig.] Анђелковић, Пајић 2011: М. Анђелковић, С. Пајић, *Прича о преkrасном Јосифу: заједничка тема српске црквене литературе и сликарства прве половине 18. века*, зборник радова *Друштвене кризе и (српска) књижевности и култура*, ур. Драган Бошковић, Маја Анђелковић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Andelković 2013: M. Andelković, (Ne)vizantijski apokrifni izlet na onaj svet, zbornik sa međunarodnog naučnog okruglog stola *Vizantija u (srpskoj) književnost i kulturi od srednjeg do dvadeset i prvog veka*, ur. Dragan Bošković, Kragujevac, Filološko-umetnički fakultet, 101–108. [orig.] Анђелковић 2013: М. Анђелковић, *(Не)византијски апокрифни излет на онај свет*, зборник са међународног научног округлог стола *Византија у (српској) књижевности и култури од средње до двадесет и првог века*, ур. Драган Бошковић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 101–108.
- Arhimandrit Tihon 2016: Arhimandrit Tihon (Rakićević), Ikona u liturgiji – Smisao i uloga, Beograd: Studenica. [orig.] Архимандрит Тихон 2016: Архимандрит Тихон (Ракићевић), *Икона у литургији – Смисао и улога*, Београд: Студеница.
- Bogdanović 1991: D. Bogdanović, *Istorija stare srpske književnosti*, drugo izdanje, Beograd: Srpska književna zadruga. [orig.] Богдановић 1991: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, друго издање, Београд: Српска књижевна задруга.
- Grickat 1985: I. Grickat, *O dihotomiji književnog izraza*, separat, Cyrillomethodianum, XVIII-IX, 17–27.
- Grković Mejdžor 2007: J. Grković-Mejdžor, *Spisi iz istorije lingvistike*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [orig.] Грковић Мејџор 2007: Ј. Грковић-Мејџор, *Списи из историјске лингвистике*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

- Deretić 2016: J. Deretić, *Poetika srpske književnosti*, Zrenjanin: Sezam book. [orig.]
Деретић 2016: Ј. Деретић, *Поетика српске књижевности*, Зрењанин: Sezam book.
- Kašanin 2002: М. Kašanin, *Srpska književnost u srednjem веку*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. orig.] Кашанин 2002: М. Кашанин, Српска књижевност у средњем веку, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Nikitović 2011: Z. Nikitović, Srpskoslovenska složenica u funkciji stilske figure, STIL: međunarodni časopis, Milosav Ž. Čarkić, br. 10, Beograd: Međunarodno udruženje Stil, 233–243. [orig.] Никитовић 2011: З. Никитовић, *Српско-словенска сложеница у функцији стилске фигури*, *Стил*: међународни часопис, Милосав Ж. Чаркић, бр. 10, Београд: Међународно удружење Стил, 233–243.
- Nikitović 2012: Z. Nikitović, Sakralnost kao semantička kategorija, zbornik radova sa naučnog skupa *Nauka i identitet*, ur. Miloš Kovačević (red.), knj. 6/1, Pale: Filozofski fakultet, 245–257. [orig.] Никитовић 2012: З. Никитовић, *Сакралност као семантичка категорија*, зборник радова са научног скупа *Наука и идентитет*, ур. Милош Ковачевић (ред.), књ. 6/1, Пале: Филозофски факултет, 245–257.
- Kliment Ohridski 1964: K. Ohridski, *Pohvala Ćirilu*, u: *Ćirilo i Metodije: žitija, službe, kanoni, pohvale*, Beograd: Srpska književna zadruga, 123–130. [orig.] Климент Охридски 1964: К. Охридски, *Похвала Ђурилу*, у: *Ђурило и Методије: житија, службе, канони, похвале*, Београд: Српска књижевна задруга, 123–130.
- Obolenski 1991: D. Obolenski, *Šest vizantijskih portreta*, Beograd: Srpska književna zadruga. [orig.] Оболенски 1991: Д. Оболенски, *Шест византијских портрета*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Trifunović 1974: Ђ. Trifunović, *Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova*, Beograd: Vuk Karadžić. [orig.] Трифуновић 1974: Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Вук Караџић.
- Trifunović 1976: Ђ. Trifunović, *Kratak pregled jugoslovenskih književnosti srednjeg века*, Beograd: Filološki fakultet. [orig.] Трифуновић 1976: Ђ. Трифуновић, *Кратак преглед југословенских књижевности*, Београд: Филошки факултет.
- Uspenski 1979: B. A. Uspenski, *Poetika kompozicije: Semiotika ikone*, izbor i prevod Novica Petković, Beograd: Nolit.

Anka Ź. Simić

SIMBOLIC SEMANTICS IN *THE PRAISE OF CYRIL BY CLEMENT OF OHRID*

Summary

The paper analyzes the Praise of Cyril by Clement of Ohrid, with a particular reference to the central part of the Praise which implies the praise to Cyril through a blessing. We will focus the attention on the arrangement of blessings in the Praise: lips, tongue, face, pupil eyes, hands, fingers, legs, church. Guided by the literary-theoretical analysis, as well as by theological and philosophical literature regarding the composition and semiotics of icons in Christianity, we will try to discover a deeper meaning in the old text, since its high rhetoric turns into a sacral discourse with eternal truths.

Key words: old literature, word, body, icon, truth

Примљен: 31. марта 2019. године
Прихваћен: 14. јуна 2019. године